

Economen over demografie

Een impressie van het vierde ESPE-congres

Het vierde congres van de European Society for Population Economics vond dit jaar plaats van 6-9 juni in Istanboel. Onderzoekers uit twintig verschillende landen bogen zich over vraagstukken op het raakvlak van de demografie en de economie. Naast klassieke demografische onderwerpen als vruchtbaarheid en migratie kwam op de goed georganiseerde sessies een breed scala van onderwerpen aan de orde. Aan de ene kant richt het onderzoek zich op verklaring van demografische verschijnselen, aan de andere kant staan economische gevolgen van demografische verschijnselen in de belangstelling. In bijna vijftig presentaties en papers werd een groot aantal onderwerpen uitgediept. De discussies stonden garant voor een veelheid aan nieuwe vragen en voor uitdagingen voor verder onderzoek. In het navolgende wordt van het congres een korte impressie gegeven. Een overzicht van de papers is achteraan opgenomen.

Vergrijzing

In diverse bijdragen werd aandacht besteed aan de problematiek van de vergrijzing. Zoals *Vossen* in zijn paper laat zien, moet van 1989 tot 2045 de belasting- en premiedruk met 25% groeien om het huidige peil van voorzieningen op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en sociale zekerheid te handhaven (onder de veronderstelling dat alle sterfte-, vruchtbaarheids- en migratieparameters op het niveau van 1989 blijven). Vervolgens vraagt *Vossen* zich af of bevolkingsbeleid dan wel arbeidsmarktbeleid als oplossing voor de kosten van vergrijzing moet worden beschouwd. Op basis van een aantal simulaties concludeert hij dat in landen met een relatief lage arbeidsmarktparticipatiegraad zoals Nederland een stimulering van de participatie een krachtiger oplossing is dan welke combinatie van geboorte- of immigratiebevorderend beleid dan ook.

Verschillende auteurs hebben aandacht voor de toekomst van stelsels van sociale zekerheid. *Prinz* geeft aan

dat kinderbijslag een noodzaak is voor de overleving van het omslagstelsel. Zonder kinderbijslag zal de prikkel om kinderen op te voeden zo laag zijn dat ten gevolge van de lagere vruchtbaarheid de mogelijkheid en bereidheid van het actieve deel van de bevolking om zorg te dragen voor het inactieve deel sterk zal afnemen. De consequentie hiervan zal zijn dat het omslagstelsel onder zware druk komt te staan en overgeschakeld moet worden naar een systeem van kapitaaldekking. *Cigno* gaat in zijn bijdrage op de vraag in hoeverre 'intergenerational transfers' te verklaren zijn vanuit eigenbelang. Dit is met name van belang omdat verwacht mag worden dat deze transfers verdwijnen wanneer ten gevolge van economische en demografische ontwikkelingen betere gedragsalternatieven beschikbaar komen, zoals een uitgebreide scala van aanvullende pensioenregelingen. *Cigno* concludeert dat zorg voor ouderen en het krijgen van kinderen aanzienlijk minder populair zullen zijn wanneer ze niet gerechtvaardigd kunnen worden door een zekere mate van eigenbelang.

De kosten van kinderen

Hoe groot zijn eigenlijk de kosten van het grootbrengen van kinderen? Zoals *Pott-Buter en Groot* aangeven, is het antwoord op deze vraag niet alleen van belang voor de verklaring van de ontwikkeling voor het geboortecijfer, maar ook voor heel concrete, actuele vraagstukken. Het gaat daarbij bij voorbeeld om het vaststellen door politici van de hoogte van de kinderbijslag of van het sociale minimum van gezinnen en om het vaststellen door rechters van de hoogte van kinderalimentatie. Het is daarom des te opmerkelijker dat over de kosten van kinderen zo weinig bekend is. Op basis van een uitgebreide evaluatie van budgetverdelingsmethoden, econometrische methoden, de inkomenswaarderingsbenadering en de minimumpakketbenadering komen *Pott-Buter en Groot* tot de conclusie dat de verschillende methoden en benade-

ringen in feite antwoord geven op verschillende vragen. Zo lijkt voor het vaststellen van tegemoetkomingen in de kosten van levensonderhoud van kinderen de budgetverdelingsmethode (die een benadering geeft van de gemiddelde onderhoudskosten van kinderen) het meest adequaat en lijkt de inkomenswaarderingsmethode het meest adequaat wanneer men is geïnteresseerd in de bepaling van welvaartsverschillen tussen huishoudens zonder en huishoudens met kinderen. De inkomenswaarderingsmethode verdisconteert immers niet alleen het welvaartsverlies door van de geldelijke kosten die kinderen met zich mee brengen, maar ook de directe behoeftenbevrediging die ouders aan hun kinderen ontlenu.

In diverse papers wordt nader ingegaan op diverse technische aspecten van de meting van de kosten van kinderen, met toepassingen op het Verenigd Koninkrijk (*Blundell*), Griekenland (*Tsakoglou*) en Turkije (*Tansel*).

Feminisering van de armoede

De hoogte van de kosten van de kinderen is een ding, de vraag wie de kosten draagt een tweede. Daarbij is met name van belang dat, zoals ook *Pott-Buter en Groot* benadrukken, deze kosten niet alleen uit geldelijke kosten bestaan, maar ook uit tijdskosten. Door *Fobre* wordt ingegaan op het feit dat het steeds de vrouwen zijn die bij uitstek deze tijdskosten voor hun rekening nemen. De oorzaak legt zij bij het patriarchaat, waarvan zij het ontstaan overigens wel erg simpel afdoet ("Once upon a time, some societies developed patriarchal systems over human and social reproduction"), maar met behulp waarvan zij op een prikkelende wijze een aantal interessante paradoxen te lijf gaat. Is het immers niet merkwaardig dat de grootste percentages huishoudens bestaande uit een alleenstaande moeder met kinderen juist voorkomen in de rijkste landen en dat de toegenomen welvaart in de Verenigde Staten gepaard is gegaan met een sterke toename van het aantal alleenstaande moeders met kinderen die, zoals *Willis* op het ESPE-congres van vorig jaar aangaf, in de praktijk nauwelijks mogelijkheden hebben de ex-partner tot daadwerkelijke alimentatiebetalingen te dwingen en daarom op (in de Verenigde Staten zeer magere) sociale bijstand zijn aangewezen?

Dat evenwel de veel gehoorde stelling dat sprake is van een toenemende feminisering van de armoede altijd nog een empirisch te toetsen stelling blijft, wordt duidelijk uit de papers van *Wright* en van *Joshi en Davies*, die, deels tot

eigen verrassing (Wright: "somewhat surprisingly"), voor het Verenigd Koninkrijk over de periode van midden jaren zestig tot midden jaren tachtig voor deze stelling geen bevestiging vinden. Dat neemt niet weg dat uit beide onderzoeken blijkt dat vrouwen in de laagste inkomensgroepen zijn oververtegenwoordigd. Daarenboven blijkt uit het paper van *Ermisch en Wright*, dat vooral vrouwen in een sociaal-economisch zwakke positie de kans lopen alleenstaande moeder met kinderen te worden en te blijven en daarmee gedwongen blijven voor een langere periode op bijstandsniveau te leven.

Participatie en kinderen

Gehuwde vrouwen kunnen in beginsel hun kans op armoede verkleinen via het opbouwen van economische zelfstandigheid, dat wil zeggen door op de arbeidsmarkt hun eigen inkomen te verdienen. Uiteraard botst een dergelijke tijdsbesteding met de tijdskosten benodigd voor het grootbrengen van kinderen, hetgeen des te sterker het geval zal zijn naarmate mogelijkheden tot ouder-schapsverlof en geïnstitutionaliseerde kinderopvang ontbreken. Dit verband vindt ondersteuning in twee empirische onderzoeken. Uit een vergelijkende studie tussen Zweden en de Bondsrepubliek Duitsland door *Gustafsson* en een vergelijkende studie tussen Zweden en Nederland door *Andersson, Grift en Siegers* blijkt dat de aanwezigheid van (jonge) kinderen in het huishouden in Zweden een veel kleiner negatief effect op de arbeidsmarktparticipatie van gehuwde vrouwen heeft dan in de twee andere landen.

Besluit

Economische demografie bestrijkt een breed gebied. Uit de papers en presentaties blijkt eens te meer hoe economische en demografische verschijnselen en processen met elkaar zijn verweven en hoe noodzakelijk het voor het verwerven van een dieper inzicht is dat economen en demografen weten samen te werken. Ook het vierde congres vormde een inspirerende impuls tot een verdere groei van deze samenwerking.

Kène Henkens

De auteur is verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut in Den Haag. Hij dankt prof. dr. J.J. Siegers voor diens commentaar op een eerdere versie van dit verslag.

Appendix

Papers gepresenteerd tijdens het vierde ESPE-congres, gehouden van 6-9 juni 1990 te Istanboel:

1. H. D'Agostino and E. Kazamaki, *Labour force participation among women in Sweden*;
2. I. Anderson, Y. Grift and J. Siegers, *Taxes and labour supply: Dutch and Swedish women*;
3. J. de Beer, *Uncertainty of international migration projections*;
4. R. Blundell, *Demographic and equivalence scales in empirical micro economics*;
5. A. Boersch-Supan, *Implications of an ageing population: a comparative analysis of West Germany and the United States*;
6. K. Van den Bosch, *Welfare differences between one-earner and two-earner families*;
7. C. Brossollet en C. Sofer, *Home production and the sexual division of labour: a theoretical and empirical investigation*;
8. M. Bruni, *Demographic trends and labour market in Europe: 1950-2000*;
9. C. Calhoun, *The impact of children on the labour supply of married women: comparative estimates from European and US data*;
10. A. Cigno, *Intergenerational transfers without altruism: family, market and state*;
11. S.I. Cohen en J.M.C. Tuyl, *Social accounting matrices and models: a simplified approach towards analysing development and distribution*;
12. H. van Dalen, *International debt and demographic shocks in a world economy*;
13. J. Ermisch, *Welfare benefits, selection and poverty of single mothers*;
14. S. Felder, *On the measure of the intergenerational transfer effects*;
15. N. Fobre, *The demographic logic of patriarchal capitalism*;
16. R. Gaiha, *Poverty alleviation programmes in rural India: an assessment*;
17. A. S. Gitmez, *Human consequences of work emigration: unanticipated outcomes*;
18. B. Gustafsson en M. Lindblom, *A welfare state approach in determining the poverty line with an application to cross country comparisons of poverty*;
19. S. Gustafsson, *Separate taxation of married women's labour supply*;
20. S. Hadzivukovic en K. Cobanovic, *An interest group theory of population growth and its application*;
21. G. E. Hebbink, *Endogeneity of variables in human capital models*;
22. J. J. Heckman, *Economic models of fertility dynamics*;
23. K. Henkens en J. Siegers, *The decision to retire: the case of Dutch men aged 50-64*;
24. H. Joshi, *Gender and income inequality: recent trends in Britain*;
25. D. Kessler, S. Perelman en P. Pestieau, *Measuring and explaining unintended bequests in France*;
26. A. Klevmarcken, *Changes in wealth holdings of Swedish households, 1983-1986*;
27. B. Knerr, *Labour export and economic change in developing countries*;
28. K. Kosonen, *Why do the old save more in Finland*;
29. M. Marchand, Ph. Michel en P. Pestiau, *Social security in a growth model with fertility and productivity changes*;
30. P. Maxim, *Self-employment among immigrants: the fast track to equity*;
31. L. Merkle en K. Zimmermann, *Family size and labour market performance*;
32. M. Muhleisen en K. Zimmermann, *Generational crowding: the German case*;
33. J. Nelissen, *A model for the age-earnings profile of workers*;
34. J. De New en K. Zimmermann, *Unemployment and fertility*;
35. P. Nijkamp, A. Vollerling en C. Wilderom, *Cross-national analysis of services for the elderly*;
36. M. Palme en R. Wright, *Gender earnings and risk*;
37. P. T. Pereira, *Do regional differences exist in Portugal? A study of the allocation of time*;
38. H. Pott-Buter en W. Groot, *Cost of children: a review*;
39. A. Prinz, *Endogeneous fertility, altruistic behaviour across generations, and social security systems*;
40. T. P. Schultz, *The economic consequences of educating women*;
41. F. Shorter, *The welfare implications of infant mortality trends in Turkey*;
42. A. Tansel, *Estimating the cost of children*;
43. A. Tansel en M. Ulusoy, *Household budget and demographic surveys in Turkey*;
44. P. Tsakloglou, *Estimation and comparison of two simple models of equivalence scales for the cost of children*;
45. N. do Valle Silva, M. H. Benriques en A. de Souza, *An analysis of reproductive behaviour in Brazil*;
46. A. P. Vossen, *On measuring cost and benefits of changing population structures in relation to the question whether pro-natal and migration policies can contribute to suppress the cost of an ageing population*;
47. E. Wolff, *Changes in age-wealth profiles: savings, revaluation and inheritance*;
48. R. Wright, *The feminisation of poverty*;
49. Y. Yaser, *Population policies in Turkey since 1923*.